

КАРЕЛ ТАЙГЕ (1900–1951) – ключова фигура на чешкия авангард в областта на литературната есеистика и критика, фотомонтажа, колажа, теорията на типографията, архитектурата и киното. Формулира основните естетически принципи на поетизма от 20-те години и на сюрреализма от 30-те на ХХ в. Неслучайно Ярослав Сайферт определя цялото това поколение като “поколение на Карел Тайге”. Неговата личност е репрезентативна не само за чешкия, но и за европейския авангардизъм, и за това свидетелства богатата литературнокритическа рецепция на Тайге в Западна Европа и САЩ, а едва от началото на 90-те години на ХХ в. – в собствената му родина. Ето защо поради идеологическата цензура на комунистическия режим българският читател не е имал възможност да се запознае с неговото удивително и многостранно творчество.

Въпреки че никога не става член на комунистическата партия, Тайге, както повечето авангардни творци, също е вдъхновен от левите идеи, но не в техния большевишки вариант. Организираната от него литературно-художествена група “Деветсил” (декември 1920 г.) предлага концепция за пролетарско изкуство, различна от съветската, – в нейната основа е заложена потребността от естетизация и витализация на личността. Още преди да формулира концепцията на поетизма, Тайге активно сътрудничи на немските експресионисти: участва в редакцията на “Ди Акцион” (“Die Aktion”), чете лекции по теория на съвременната архитектура в Баухаус (Bauhaus), която е сред най-престижните школи за модерна живопис по това време. Към края на 20-те години вече има международно признание като теоретик на модерната архитектура.

Тайге скоро се дистанцира от експресионизма и от неговата катастрофична визия за света и се ориентира към конструктивизма, особено след визитата си в Париж през 1923 г. Конструктивизма и функционализма той разбира като начин да се внедрят в делничния живот постиженията на науката и техниката, за да бъде животът по-красив и хармоничен. Тези идеи влизат в синхрон със създадената през 1924 г. от него и Незвал оригинална естетическа програма на поетизма – изкуството да се изживява красотата на света. През 20-те години Тайге е основната фигура в най-представителните списания за модерна литература и изкуство: “Диск” (Disk), “Пасмо” (“Pásmo”, бълг. “Лента”), “Хост” (“Host”), на списанието на Деветсил “РеД” (“ReD”) и др.

Изключително задълбочен е неговият интерес към фотографията и киното и може да бъде определен за един от първите теоретици и критици на тези нови области на модерната художественост: “Филмът” (“Film”, 1925), “За естетиката на филма” (“K estetice filmu”, 1929) и др. От 20-те години са и неговите първи опити в областта на типографията, фотомонтажа и колажа: Тайге е автор на кориците на повечето книжни издания, както на чешки модерни автори, така и на преводи най-вече на френски авангардни писатели.

През 30-те години заедно с Витезслав Незвал утвърждава сюрреализма като продължение на поетизма и се налага като основен теоретик на това ново за Чехия течение. Забележителна е неговата студия “Сюрреализмът срещу течението” (“Surrealismus proti proudu”, 1938), в която категорично отграничава сюрреализма от сталинизма. От началото на 30-те години до

своята внезапна смърт Тайге създава над 300 сюрреластични колажа, които илюстрират идеята му за изкуството, което трябва да стане живот и да възплъщава тоталната вътрешна свобода на личността. Дълбокият идеологически конфликт между Тайге и комунистите, завзели политическата власт след 1948 г., го превръщат в “персона нон грата” – след смъртта му всички негови книги и ръкописи са конфискувани, включително и капиталният му труд “Феноменология на модерното изкуство” (“*Fenomenologie moderního umění*”).

Манифестът на Карел Тайге “Поетизмът” е публикуван в сп. *Host* 1924, III, с.197-204. Откъс от него е преведен на български език от Вълчо Раковски в антологията на поетизма “Магични огледала”. София, “Аб”, 2001, с. 12–15. За първи път българският читател има възможност да се запознае с пълния текст, основополагащ за това уникално течение на авангардизма.

“СД”

Карел Тайге

ПОЕТИЗМЪТ

През безстиловия XIX век се появиха всякакви “-изми” – по-непринудени и необвързващи заместители на стила. И понастоящем няма господстващ “-изъм”: след кубизма станахме свидетели на съперничеството между безброй художествени школи и принципи. Лишено от обща посока и индивидуализирано до крайност, съвременното изкуство се разпада на отделни групи, които обявяват себе си за авангардни. Няма никакъв “-изъм”, има само “ново изкуство”, “най-ново изкуство”, което често се кичи със заблуди, вехти като света, но представяни за “вечни истини”. Дегенерацията на “-измите” е просто симптом за очевидната дегенерация на досегашните видове изкуство.

И все пак възниква един нов стил, а с него и едно ново изкуство, което вече не е изкуство; то не признава традиционните предразсъдъци и е отворено за всяка многообещаваща хипотеза, обича експериментите и методите му са така привлекателни, изворите му – така богати и неизчерпаеми, какъвто е самият живот.

Това изкуство най-вероятно ще привлече не толкова професионалната литературна мисъл, колкото виталния жизнерадостен дух. В неговите цветя ще откриете опияняващия аромат на живота, тъй че мигом ще забравите всякаква художествена проблематика.

Професионализмът в изкуството не може да съществува повече. Ако това е ново изкуство и ние го наречем поетизъм, изкуство на живота, изкуство да живееш и да се наслаждаваш, то трябва да бъде така естествено, привлекателно и достъпно, както са спортът, любовта, виното и всички съблазнителни неща. То не може да бъде

професия, а по-скоро всеобща човешка потребност. Всеки един индивидуален живот, ако трябва да бъде изживян морално, т. е. в щастие и любов, с усмивка и достойнство, не би могъл да мине без това изкуство. Професионалният творец е недоразумение, а днес в известен смисъл и аномалия. На олимпиадата в Париж през 1924 г. не бяха допуснати професионални клубове. Защо и ние да не отхвърлим със същата решителност професионалните гилдии на комерсиализираните художници, писатели, ваятели и гравьори? Произведението на изкуството не е нито стока за спекулативна търговия, нито пък може да бъде тема за суха академична дискусия. То е дар или игра – без ангажименти и последствия.

Новата безкрайна и сияйна красота на света е рожба на съвременния живот. Тя не е плод на някаква естетическа спекулация, нито пък е романтична приумица, родена в някое ателие, а е естествен резултат от съзнателната, дисциплинирана и позитивна продуктивност на хората, на тяхната жизнена активност. Тя не се е прислонила в катедралите или в галериите, а е открила своя дом навън – по улиците, в градската архитектура, в свежата зеленина на парковете, в оживлението на пристанищата, във вихъра на промишлеността, която задоволява нашите основни потребности. Не си предписва формалистични рецепти: модерните форми и творения са резултат от целенасочен труд, изработени са с прецизност под диктата на принципите за функционалност и икономичност. Тя проникна в инженерния проект и го изпълни с поетическа визия. Науката за градоустройството, урбанистиката, вече предлага не по-малко завладяващи и поетични творения; проектиран е планът на живота, прототипът на бъдещето, утопията, която червеното “утре” ще осъществи. Нейните продукти са машини за благоденствие и щастие.

Новата красота се роди от конструктивния труд, който е основата на модерния живот. Триумфът на конструктивния метод (западане на манифактурата, отмиране на декоративното изкуство, поява на серийно производство, типизация и стандартизация) е предопределен от хегемонията на дръзкия интелектуализъм, който се проявява в съвременния технически материализъм. Марксизъм. Конструктивният принцип следователно е принцип, обуславящ самото съществуване на модерния свят. Пуризмът е естетически контрол на конструктивния труд – ни повече, ни по-малко.

Флобер бе изрекъл пророческите думи: “Изкуството утре ще бъде обективно и научно.” А дали тогава ще е все още изкуство? Съвременната архитектура, градското строителство, индустриалното изкуство – всичко това е наука. Това не е художествено творчество, бликащо от романтичен възторг, а най-обикновен човешки труд – интензивен и цивилизационен. Социална техника.

Поетизмът е короната на живота, чиято основа е конструктивизмът. Ние, релативистите, вярваме в скритата ирационалност, която научното мислене нито е доловило, нито е заглушило. В интерес на самия живот е

изчисленията на инженерите и учените да бъдат рационални. Но всяко едно изчисление рационализира ирационалността само до няколко знака след десетичната запетая. В изчисленията за всяка машина присъства и числото π .

В днешно време е нужна една по-различна нагласа спрямо резките психологически контрасти, изострени до парадоксалност. Дисциплина на колектива. Жадуваме за свобода на индивида. “След шест дни съзидателен труд седмият ден е красота за душата.” В тези думи на Отокар Бржезина¹ бихме могли да доловим връзката между поетизма и конструктивизма. Когато човек живее като трудец се гражданин, той иска да живее и като личност, като поет.

Поетизмът не само че не е антипод на конструктивизма, но напротив – той е негов неизменен атрибут. Базира се върху неговите идейни основи.

Изкуството, което поетизмът носи, е непринудено, палаво, фантазно, игриво, негероично, любовно. В него няма и капка романтизъм. То се роди в атмосферата на жизнерадостна съпричастност, в свят, който се смее; какво от това, че в очите му има сълзи. В него надделя ведрият темперамент, който с лекота се отрече от песимизма. Поетизмът премества акцента върху удоволствията и красотата на живота, далече от душните кабинети и ателиета, той сочи път, който води отникъде заникъде и се вие сред прекрасен благоуханен парк, защото това е пътят на живота. Часовете идват и отминават като разцъфнали рози. Ухание ли е това? Или пък спомен?

Нищо. Нищо друго освен лирико-пластичен трепет пред гледката на модерния свят. Нищо друго освен любовен порив към живота и неговите проявления, страст към модерността, модернолатрия², ако използваме израза на Умберто Бочони³. Нищо друго освен щастие, любов и поезия, райски дарове, които не се купуват с пари и не са така значими, че хората да се избиват заради тях. Нищо друго освен радост, вълшебство и силна оптимистична вяра в красотата на живота. Нищо друго освен непосредствено изживяване на сенсуалността. Нищо друго освен изкуство да си губиш времето. Нищо друго освен песен на сърцето. Култура на чудодейното озарение. Поетизмът иска да превърне живота във великолепен увеселителен парк. Ексцентричен карнавал, арлекинада на чувствата и въображението, шеметна филмова лента, магически калейдоскоп. Музите на поетизма са приветливи, нежни и усмихнати, а погледът им е така пленителен и непроницаем като поглед на любима жена.

¹ Отокар Бржезина (1868 – 1929) – най-значимият чешки поет символист, автор на стихосбирките “Изгрев на запад” (“Svítání na západě”, 1893), “Тайнствени далнини” (“Tajemné dálky”, 1895), “Ветрове от полюсите” (“Větry od polů”, 1897), “Строители на храма” (“Stavitelé chramu”, 1899), “Ръце” (“Ruce”, 1901). – Б. пр.

² Модернолатрия – от гр. λατρεία “обожание”, “почитане” на модерността. – Б. пр.

³ Умберто Бочони (1882 – 1916) – италиански художник, график, скулптор и теоретик на футуризма. – Б. пр.

Поетизмът няма философска ориентация. Вероятно не би отрекъл своя дилетантски, практичен, апетитен и изискан еkleктизъм. Той не е идеология (такъв за нас е марксизмът), а витална атмосфера, но не атмосферата на кабинетите, библиотеките, музеите. Очевидно е адресиран към радетелите на новия свят и не се стреми да бъде разбран и изопачен от пасеистите⁴. Привежда в хармония контрастите и противоречията в живота и се отличава с това, че за първи път създава поезия, която не се нуждае от думи, музика или рима, за каквато копнееше още Уитман⁵.

Поетизмът не е литература. През Средновековието в стихотворна форма са се пишели дори кодексите и граматическите правила в учебните помагала. Тенденциозните идеологически стихотворения “със съдържание и действие” са последната отживелица на този тип стихоплетство. Красотата на поезията е без интенции, без гръмки фрази, без дълбокомислени идеи, без проповеди. Тя е игра на красиви думи, комбинация от представи, плетеница от образи, които може да бъдат изтъкани и без думи. За нея е нужен свободен и жонгльорски дух, който не би използвал поезията за рационални умозаключения, нито би я инфектирал с идеологии; модерни поети са не толкова философите и педагозите, колкото клоуните, танцьорките, акробатите и туристите. Наслада от таланта и спонтанност на чувствата. Съобщение, стихотворение, писмо, любовен разговор, импровизация във весела компания, *causerie*⁶, фантазия и шега, лека и забавна игра на карти, спомени, приказни мигове, когато хората се смеят: седмица в цветовете, светлини и аромати.

Поетизмът не е живопис. Живописиста, след като се отказва от събитийността и избегна опасността да бъде декоративна, пое пътя към поезията. И както поезията стана живописна (в творчеството на Аполинер и Маринети, в “пленеровата поезия” и филмите на Биро⁷), така и живописиста, освободена при кубизма от формата и цвета, престана да имитира действителността, тъй като не би могла да конкурира репортерската фотография, започна да твори оптическа поезия. Оптически думи, създадени с езика на флаговите сигнали. И на международните пътни знаци. Абстрактивизмът и геометричността – тази съвършена и безпогрешна система, ще вдъхнови модерната мисъл. Освобождаването на картината от равнинното изображение, започнало от Пикасо и Брак, води впоследствие до отказ от плоското изображение. Поетичният образ е типографски, фотографски, фотомонтажен.

⁴ Пасеист – от фр. *passé* “минало”, човек, привързан към миналото, консерватор. – Б. пр.

⁵ Уолт Уитман (1819 – 1892) – американски поет, възпяващ свободния дух, за което е наречен “певец на демокрацията”. Автор на стихосбирката “Стръкчета трева” (“*Leaves of grass*”, 1855). – Б. пр.

⁶ *Causerie* – от фр. “разговор за всичко и за нищо”. През XIX в. битува като жанрово определение за развлекателен, остроумен разказ, в който се съчетават публицистични и художествени елементи и който поражда впечатление за разговор с автора. – Б. пр.

⁷ Пиер Албер-Биро (1876 – 1967) – френски поет, прозаик, драматург, филмов сценарист, свързан с поетиката на неосимволизма. – Б. пр.

Новият поетичен език е хералдичен: език на знаците. Работи със стандарти. (Напр.: Au revoir! Bon vent, bonne mer! Adieu!⁸ зелена светлина – мини, червена светлина – спри.)

Поетизмът не е “-изъм”, или по-точно не е “-изъм” в досегашния тесен смисъл на думата. Тъй като днес няма “-изъм” в изкуството, конструктивизмът е метод на всеки продуктивен труд. Поетизмът, нека повторим, е изкуството да се живее в най-красивия смисъл на думата, той е едно модернизирано епикурейство. Не натрапва естетика, която да ограничава или да повелява. Няма намерение да моделира днешния или утрешния живот според някакви абстрактни правила. Няма кодифициран морал – моралът се създава в приятелските взаимоотношения на съжителството, в отношенията на човек към човек, той е възхитителен бонтон⁹, чужд на всяко тесногърдство. Впрочем “-измите” не са съвсем точни наименования, те не значат това, което казват, така че дословното им тълкуване – от етимологическа и филологическа гледна точка – би било пълно безумие (напр. Кубизъм). Както поетизмът, така и конструктивизмът не бива да се схващат иначе, освен като означения за определен метод, възглед, кредо, като обикновени названия (подобно на социализъм, комунизъм, либерализъм и т. н.).

Поетизмът не е изкуство, т. е. не е изкуство в досегашния романтичен смисъл на тази дума. Той пристъпи към последователна ликвидация на познатите разновидности на изкуството, за да въздигне чистата поезия, която блести в неизброимите си форми, разнолика като огъня и любовта. Той разполага с филма (новата кинематография) и авиацията, радиото, техническите, оптичните и акустичните изобретения (оптофонетиката), спорта, танца, цирка и мюзикхола, местата на ежедневни открития и несекваща импровизация. Напълно удовлетворява потребността ни от развлечения и активност. В състояние е да отреди подобаващо място на изкуството, без да надценява неговата значимост, защото е наясно, че няма наистина нищо по-ценно от живота. Клоуните и дадаистите ни научиха на тази естетическа самоскептичност. Днес ние не оставяме поезията само в книгите и лексиконите си. Платформите също са модерни стихотворения, инструменти на радостта.

Известно е, че човек е изнамерил изкуството, както и всичко останало, за свое щастие, удоволствие и развлечение. Творба, която не носи щастие и не забавлява, е мъртва, та дори и авторът ѝ да е Омир; с какво поетите са повече от Чаплин, Харолд Лойд, Буриан¹⁰, майстора на фойерверки, боксьора победител, изобретателния и изкусен готвач, алпиниста рекордьор?!

⁸ Au revoir! Bon vent, bonne mer! Adieu! – Довиждане! Попътен вятър! Сбогом! (фр.) – Б. пр.

⁹ Bon ton – от фр. bon ton “добър тон”, толерантност, умение за изискано и вежливо държане в обществото – Б. пр.

¹⁰ Емил Франтишек Буриан (1904–1959) – чешки режисьор, актьор, драматург, композитор и поет. През 1933 г. създава в Прага модерния театър “D 34”. – Б. пр.

Поетизмът е преди всичко *modus vivendi*¹¹. Той е функция на живота и в същото време осъществяване на неговия смисъл. Той е инициатор на всеобщото човешко щастие и спокойствие, без да афишира своя пацифизъм. Щастието за него е комфортно жилище, покрив над главата, но и любов, чудесно забавление, смях и танц. Той е изискано възпитание. Провокира живота. Прогонва депресиите, грижите, тревогите. Той е хигиена на духа и морала.

Животът – такъв, какъвто е, – с умората от работата и с еднообразието на дните, би бил празна, лишена от всякакъв смисъл форма без живителното сърце и динамичната чувствителност – така поезията се превръща в единствена цел на живота, имащ за цел единствено себе си.

Да не разбереш поетизма, е все едно да не разбереш самия живот!

От войната човечеството излезе изтерзано, тревожно, с жестоко разбити илюзии, неспособно да мечтае, да обича и да започне нов, по-добър живот. Поетизмът (доколкото му позволяват силите) иска да излекува този нравствен махмурлук и произтичащите от него ментални сътресения и страдания, които бяха присъщи примерно на експресионизма. Той израства от неизменните потребности на човека, без да предявява каквито и да било претенции или да прибегва до художествено шарлатанство. Знае, че най-голямата ценност на човечеството е преди всичко самият човек, неговата индивидуална свобода, подчинена на дисциплината на колектива, към който принадлежи, неговото щастие, душевната му хармония. Ревизира историческия идеал за щастие. Ревизира ценностите и във време на упадък обяви лиризма за свой собствен модел и истинско златно съкровище.

Модерният възглед за живота трябва да се живее с всичките му възможни последствия. Само истински модерният човек е цялостен човек. Романтиците са осакатени личности. *Être de son temps*¹². А изкуството е неподправеният почерк на живота.

В света днес властват парите, капитализмът. Социализмът означава, че светът трябва да бъде ръководен от разума и мъдростта, икономически, целенасочено, ползотворно. Методът на това управление е конструктивизмът. Но разумът не би проявил мъдрост, ако, управлявайки света, потисне чувствителността: това би било само в ущърб на живота, тъй като единственото богатство, което ни прави щастливи, е богатството от усещания, богатството на нашата сенсуалност. И тук поетизмът решително се намесва, за да съхрани и обнови емоционалния живот, радостта, фантазията.

С тези редове се опитахме да формулираме за първи път и в най-общи линии движението, което вдъхновява няколко модерни чешки творци. Изглежда, било е крайно време да се каже що е то поетизъм, тъй като тази дума, която само за една година от появата си се утвърди, беше често

¹¹ *Modus vivendi* – “начин на живот” (лат.) – Б. пр.

¹² *Être de son temps* – “принадлежа на своето време” (фр). – Б. пр.

употребявана дори неправилно от критици, които нямат и най-малка представа за какво става въпрос.

Поетизмът се роди в тясното сътрудничество на неколцина творци от “Деветсил”. Той беше преди всичко реакция против господстващата у нас идеологическа поезия. Съпротива срещу романтичeskия естетизъм и срещу традиционализма. Разграничаване от съществуващите художествени форми. Възможностите, които не ни бяха предоставени от картините и стихотворенията, започнахме да търсим в киното, в цирка, в спорта, в туризма и в самия живот. Така се родиха стихотворенията картини (*obrazové básně*), поетичните гатанки и анекдоти, лиризираните филми. Авторите на тези експерименти: Незвал¹³, Сайферт¹⁴, Восковец¹⁵ и, с позволение, Тайге, биха искали да обхванат всички цветя на поезията, която няма нищо общо с онази литература, която хвърляме за старо желязо; поезията на неделните следобеди, на излетите, на светещите кафенета, на силните питиета, на оживените булеварди и на курортните алеи, но и поезията на тишината, на нощта, на спокойствието и покоя.

Превод от чешки: **Ангелина Недева**
 Редактор на превода: **Гинка Бакърджиева**

¹³ Витезслав Незвал – (1900–1958) – чешки поет и теоретик на поетизма и сюрреализма. От периода на поетизма са неговите манифести “Папагал на мотоциклет” (“*Paroušek na motocyklu*”, 1924) и “Капка мастило” (“*Kapka inkoustu*”, 1928), стихосбирките “Пантомима” (“*Pantomima*”, 1924), “Малък розариум” (“*Menší růžová zahrada*”, 1926) и “Близнаци” (“*Blíženci*”, 1927), поемите “Акробат” (“*Akrobat*”, 1927), “Едисон” (“*Edison*”, 1927) и др. – Б. пр.

¹⁴ Ярослав Сайферт (1901–1986) – чешки поет, носител на Нобелова награда за 1984 г. От периода на поетизма са стихосбирките му “На вълните на ТСФ” (“*Na vlnách TSF*”, 1925), “Славейт пее фалшиво” (“*Slavík zpívá špatně*”, 1926), “Пощенски гълъб” (“*Poštovní holub*”, 1929). – Б. пр.

¹⁵ Иржи Восковец (1905–1981) – чешки актьор, драматург и режисьор. През 1927 г. Заедно с Ян Верих създава “Освободения театър” (“*Osvobozené divadlo*”), който следва естетическите принципи на поетизма. – Б. пр.